

Může se zdát, že zabývat se společenským vývojem přísluší jen historii a filosofii dějin. Potom by však bylo nevysvětlitelné, proč existují např. i teorie hospodářského růstu, dějiny státu a práva nebo vývojová psychologie a proč častým tématem prací sociologických jsou tzv. sociální (společenské) změny („social change“, „sozialer Wandel“ aj.), společenská evoluce (vývoj), sociální dynamika apod. Pokud jde o sociologii, soustřeďuje (ale neomezuje) se na tu stránku konkrétních lidí, která záleží v tom, že chování jedněch působí na chování druhých. Chování je ovšem nesmírně proměnlivé, takže dochází ke změnám rovněž ve vztazích mezi chováním různých lidí. I když v chování nalézáme také opakující se rysy, z nichž vyplývají relativně stálé vztahy společenské (ty se projevují také v hmotných a duchovních výtvorech, tj. v kultuře), mění se i tyto pravidelnosti. Proto nad uvedenými prostými vztahovými změnami, které můžeme označit za *změny na první úrovni*, vznikají změny ve struktuře skládající se z trvalejších prvků chování různých lidí (sdružujících se ve skupiny, zvláště v třídy) a určované společenskými vztahy (ve společenské struktuře), tj. společenské změny jakožto *změny na druhé úrovni*. Ty tedy nutně patří k předmětu sociologie, a proto musí existovat i sociologický výzkum společenského vývoje.

Čas ve výzkumu společenského vývoje

Soustředíme-li se — a to v rámci kritické analýzy nemarxistické literatury podle jednotlivých problémů — na to, čím se výzkum společenského vývoje vyznačuje, uvidíme jasně, že je zdůrazňován předně význam času jako rozměru charakteristického

právě pro studium společenských změn. Časová dimenze se uplatňuje např. již v Lundbergově definici „společnostních změn“.¹ Z autorů novějších prací Moore uvádí, že ohniskem sociální dynamiky jsou změny ve vlastnostech společenských systémů během času.² Podobně i Ponsioen zdůrazňuje, že společnost nelze abstrahovat od času [15 : 16]. Sotva odlišné je stanovisko Nordskogovo, i když jeho vymezení změny („proces odlišování se v jakémkoli smyslu“ [11 : 1]) na dimenzi času neupozorňuje výslovně.

Marxistické pojetí tu nemůže být podstatně jiné. Grušin poukazuje u změny na „existenci rozdílů v témž objektu (nebo jeho části) pozorovaném ve dvou různých časových bodech“; s touto charakteristikou souhlasí také Osipov [2 : 61; 12 : 258]. Skutečně lze změnu definovat jako rozdíl mezi následnými stavy téhož jevu nebo — jestliže jev, jehož stav srovnáváme s pozdějším stavem, mezitím zanikl — jako rozdíl mezi stavem původního jevu a stavem jevu, který ho nahradil. Stručně řečeno, *změna je rozdíl v čase*.

Nejde však jen o vymezení „změny vůbec“ a o všeobecné zdůraznění evidentního významu času. Vzniká otázka, zda je přihlížení k časovému rozměru příznačné pouze pro část sociologického studia. Jak se zdá, některé nemarxistické práce se tu kloní ke kladné odpovědi. Např. Etzioniovi na úrovni konkrétního výzkumu zřetelně rozeznávají dvě linie sociologické analýzy, jejichž spojení prý bývá výjimkou: „1. analýzu existujících struktur založenou na případových studiích společenských jednotek v jednom časovém okamžiku nebo na srovnáních několika jednotek v téže době (nebo v rozdílných dobách,

¹ Lundberg definuje společnostní změny [societal change] jako „náš způsob odpovídání na postupné stavy společenských jevů v čase“ [5 : 511].

² Důraz na význam času je zřejmý i z názvu jedné z Moorových prací [8], jejíž autor „považuje čas

za mezní podmínku pro společenské systémy a také za míru koordinace a posloupnosti. Časová posloupnost má rozhodující význam v každém pokusu o analýzu změny“ [10 : 22–23, 118].

ale bez zřetele k tomu za předpokladu, že rozdíl v čase je irelevantní); 2. studie o následnosti [follow-up studies], které zkoumají touž proměnnou nebo soubor proměnných v rozdílných dobách“ [17 : 76].

Z marxistického hlediska ovšem nelze žádnou skutečnost úplně poznat bez zřetele k jejímu umístění v čase a v prostoru, tj. bez konkrétně historického přístupu. První z typů sociologické analýzy, které uvádějí Etzioniovi, je sice možný i užitečný, ale nedokáže odpovědět na otázky, proč zkoumané společenské jednotky existují, co v nich přežívá a co má naopak perspektivu rozvoje. Ostatně, musí-li se sociolog starat o to, aby jednotky, které srovnává, zachytil „v téže době“, uplatňuje už tím ve své analýze rozměr času, a jestliže „předpoklad, že rozdíl v čase je irelevantní“, má být zdůvodněný, je napřed nutný vývojový pohled na ony jednotky.

Nikdy tedy není možné zcela eliminovat časovou dimenzi. Jak vyplývá z toho, co jsem napsal úvodem, základem každého společenského jevu je chování, které ovšem probíhá v čase. Na dynamickém východisku sociologie se shodují i teoretikové, pro které je příznačný spíše „mimočasový“ pohled na tuto vědu. Např. podle Simmela je centrem sociologie princip vzájemného působení (podle F. Bülowa [22 : 21]). Von Wiese za základní v sociologii považoval kategorii sociálního procesu a jeho „vztahová sociologie“ není plně nadčasová (podle F. Bülowa a L. H. A. Gecka [22 : 14, 145–146] a [4 : 75]). V duchu pojetí Maxe Webera, podle něhož je sociologie „vědou, která chce svým výkladem porozumět [deutend verstehen] sociálnímu jednání a tím je příčinně vysvětlit v jeho průběhu a jeho účincích“ [21 : 3], uvádí i Parsons, že „základním východiskem je pojem sociálních systémů jednání“ [13 : 3].

Avšak třebaže se rovněž společenská struktura neustále, i když pomaleji, mění (tj. diferencuje se v průběhu času vůči sobě samé), docházíme k poznání, že různé znaky společenskostrukturních jevů se nemění stejně rychle a že změny některých z nich, a to často právě nejpodstatnějších, během určitého časového úseku mohou být ze zvoleného hlediska poklá-

dány za zanedbatelné. Např. i kapitalismus se vyvíjí; dospěl do imperialistického stadia a v jeho rámci do státně monopolistické fáze, přičemž postupně prochází různými etapami své všeobecné krize. Jeho podstata však zůstává i dnes stejná, jaká byla v minulých stoletích. Vyabstrahujeme-li uvedené znaky, můžeme s nimi v daných mezích zacházet bez zřetele k postupu času. To je vlastně cesta tvorby pojmů a z toho důvodu má marxistická metoda vždy nejen historickou stránku, nýbrž i aspekt logický. Nespokojujeme-li se s globálním, povšechným pohledem na společenskou skutečnost a chceme-li tuto skutečnost také přesně empiricky poznat a sociologicky analyzovat i syntetizovat, musíme ji pevně zachytit v určitém okamžiku nebo ve vymezeném období a pomocí oněch vyabstrahovaných rysů vymezit složky společenské struktury, všestranně je charakterizovat, vnitřně je diferencovat a určit jejich funkce.

Přitom nemůžeme celý jev obsáhnout najednou, a třebaže je naším cílem poznat společenskou skutečnost ve všech jejích časových i prostorových souvislostech a po stránce kvalitativní i kvantitativní, neznamená to, že se v každé složce sociologického studia uplatňují všechna tato hlediska týmž způsobem a stejnou měrou; proto lze čas, stejně jako prostor, a zároveň dimenze kvality a kvantity, tj. dvě dvojice základních rozměrů každé objektivní skutečnosti, chápat i jako hlediska pro klasifikaci sociologie, resp. jako dělidla, jejichž pomocí můžeme vnitřně diferencovat předmět této vědy. V uvedených rozměrech tedy lze rozlišit části společenské struktury a tak definovat předmět každé speciální sociologické disciplíny, přičemž klademe důraz na ten či onen aspekt. Např. čas se uplatňuje ve studiu společenských zvláštností vyznačujících různá dějinná období, tj. v disciplíně, kterou bychom mohli nazvat *historická sociologie*.

Také v historické sociologii však můžeme společenskou strukturu analyzovat tak, jako by byla v rámci dané epochy neměnná. Proto tato disciplína není totožná s výzkumem společenského vývoje, i když vývoj lze zachytit jen zkoumáním minulých období. Čas totiž hraje ve studiu společenského vývoje jinou, a to významnější úlohu, než je pouhé ohraničení speciální

zace: je tu dimenzí, která není při poznávání nikterak eliminována, nýbrž je vždy nezbytná a hlavní. Toto studium tedy zkoumá právě časový sled různých stavů společenské struktury. Tím je určena specifická sociologického výzkumu společenského vývoje z hlediska jeho předmětu. V nemarxistické literatuře však význam času nebývá takto zpřesněn.

Metodologická specifická výzkumu společenského vývoje

Boskoff uvádí, že sociologové zkoumající sociální změny pozvedávají studium od úrovně popisné, na níž jde o odpovědi na otázky „co?“ a „kde?“, k úrovni analytické, kde se ptáme „jak?“ a „proč?“ [7 : 304]. Podobně se vyslovují Bierstedt — Meehan, kteří vidí problém společenské změny ve „vysvětlení, proč a jak se společnost mění“ [1 : 626]. Také Moorovi jde o to „prozkoumat příčiny a směry“ [10 : 5]. Radcliffe-Brown spatřuje studium sociální evoluce ve zkoumání, jak jeden druh způsobuje různé jiné (podle [3 : 25]), a podle Ponsioena studium společenských změn zjišťuje, proč a jak probíhá změna od jednoho společenského typu k druhému [15 : 24]; kdežto Boskoff a snad i Bierstedt — Meehan vidí ve studiu společenských změn analytickou sociologii, stojící na vyšším stupni než sociologie popisná nebo popisně statická (viz též [1 : 628—629]), Ponsioen — stejně jako jsme to viděli u Etzioniových — uznává, že též statika — pokud není zcela odmítána — může být analytická,³ ale i tak rovněž u něho zůstává pro studium společenských změn příznačná analýza, kterou bychom mohli nazvat „modálně kauzální“.⁴

Uvedené metodologické charakteristiky výzkumu společenského vývoje však jsou jednostranné. Předně nevidím důvod pro vylučování popisu z tohoto studia. Různé stavy během času je možné popisovat stejně úspěšně jako např. jevy rozložené v prostoru. Je to dokonce nezbytným předpokladem všeho, čím se výzkum společenského vývoje vyznačuje. Teprve pak

totiž dospíváme ke zjištění, že se popisy v některých bodech shodují a v jiných liší, a k oddělení shod v času od časových rozdílů jako předmětu dalšího zkoumání. Od tohoto zjišťování změn postupujeme k srovnávání různých zjištěných změn samých. Ani potom však nejde pouze o analýzu; nejen určujeme odlišnosti mezi jednotlivými změnami a nejen rozkládáme tyto změny na složky, nýbrž zároveň hledáme integrující souvislosti mezi nimi: všímáme si, jak jsou různé druhy a stupně změn navzájem kombinovány v téže době, v jaké posloupnosti probíhají za sebou, jak lze charakterizovat směr tohoto sledu, zda se změny v určitých časových úsecích zhušťují a v jiných naopak řídno nebo nabývají odlišného obsahu a významu čili zda se ve vývoji zjištěným směrem vyhraňují stadia, a konečně se ptáme, zda posloupnosti změn vyjadřují i kauzální souvislosti. Jde tedy stále o analyticko-syntetické zkoumání; ostatně i nejvýznamnější ze současných nemarxistických sociologů (např. Sorokin a potom Parsons) postoupili de facto až k pokusům o celkovou historickou syntézu.

I když je ve výzkumu společenského vývoje nutným východiskem konkrétní popis a zjišťování pomocí abstrakce, co se mění, je pro něj jistě příznačné uvedené analyticko-syntetické hledání odpovědi na otázky „jak?“ a „proč?“. To souvisí s místem, které v tomto výzkumu zaujímá rozměr času: bez zaměření na časový sled ovšem není možné ukázat, v jakém směru a v jakých stadiích se skutečnost mění, ani vysvětlit, proč se takto mění. Z hlediska marxismu však jde nejen o izolované poznávání směrů, stadií, příčin a podmínek jednotlivých dílčích změn, nýbrž i o srovnávání a zobecňování poznatků tohoto druhu s cílem zjistit, co se v celkovém společenském vývoji nutně opakuje, co tvoří jeho zákonitost. Také to mnozí nemarxističtí badatelé opomíjejí. Tím spíše se nezabývají vývojem společenských zákonů, který bychom mohli označit za změny na třetí úrovni.

Z uvedeného je zřejmé rovněž, že základní ve výzkumu společenského vývoje

³ U komparativně statické metody prý jde o analýzu přítomnosti v její dynamické povaze srovnáním minulých a budoucích obrazů založených v dnešních trendech [15 : 24—26].

⁴ Tomuto objasnění u novějších autorů se blíží již výše uvedená Weberova definice celé sociologie.

je komparativní metoda. I tím, stejně jako konkrétně abstraktním a analyticko-syntetickým postupem, je toto studium spojeno s jiným sociologickým zkoumáním. Ani z *metodologického* hlediska tedy k němu *neexistuje absolutní protiklad*, tak jako nelze po stránce *meritorní* rozdělit sociologii dichotomicky na zkoumání, ve kterém záleží na dimenzi času, a na alternativní studium, pro něž je tento rozměr zcela irelevantní. Výzkum společenského vývoje se od ostatní sociologie odlišuje jen svým zkoumáním způsobů a kauzálních určení časových sledů zjišťovaných u rozdílných stavů společenských jevů. S dynamickými složkami dalších společenských věd se pak právě tím naopak shoduje a rozdíly tu jsou projevem celkových vztahů mezi těmito vědami a sociologií (odlišnosti jsou v tom, které „společenské jevy“ jsou vývojově zkoumány).

Postavení výzkumu společenského vývoje v sociologii

K tomu, v čem je výzkum společenského vývoje specifický, je ovšem nutné doplnit, vůči čemu v sociologii je specifický a jaké má v této vědě místo; tak dospíváme k třetímu způsobu vymezení vědního oboru — k objasnění jeho *vztahů vůči jinému vědeckému zkoumání*. Oprávněnost badatelské práce, která by se lišila od výzkumu společenského vývoje ve sférách, v nichž je vymezeno toto studium, nemusí být dokazována zvlášť. Vyplyvá z možnosti a nutnosti zkoumat společenskou strukturu jako v jistých časových mezích relativně neměnnou a pak jde vlastně jen o vhodné označení studia, které vymezuje a systemizuje sociologické pojmy, odrážející skutečnosti abstrahované od svých proměnlivých složek, zabývá se klasifikací takových společenských jevů, konkrétně srovnávajíc jejich kvality, kvantitativy nebo prostorové i časové umístění, hledá, jaké funkce spojují tyto jevy v systémy i z čeho jsou naopak společenské skutečnosti složeny, tj. jak jsou strukturovány, a určuje, zda jsou mezi jevy korelace (statistické závislosti); protože se však nezaměřuje na časové sledy, neukazuje způsoby ani příčinné souvislosti vývoje.

Přesto tu panuje v nemarxistické sociologii zmatek, který pramení z nedostatečného ujasnění významu času v různých složkách sociologie a je následkem nedialektické absolutizace jednotlivých skutečností. Např. asi to, že čas nesporně patří k základním rozměrům veškerého společenského života, svádělo na Třetím světovém sociologickém kongresu i velmi významné sociology, jako von Wiesa a Gurvitche, k prostému *ztotožňování společenských změn s celým předmětem sociologie*.⁵ Definovat daný obor tak široce však pochopitelně „nepomáhá“, jak uvedl Ponsioen [15 : 13], a bylo by to v rozporu s uznáním jeho specifičnosti.

Podobně není možné vydělit výzkum společenského vývoje jeho *zahrnutím do „sociologie dějin a kultury“* v pojetí A. Webera, která jako nástupkyně filosofie dějin je jakousi „celkovou budovou, ve které musí všechny průřezové a dílčí sociologie hledat přístřeší“, a dokonce musí překračovat hranice sociologie (A. Weber [22 : 67–68, 71–72]).

Ponsioen s McClung Leem rovněž uvádějí, že společnost je procesem, životem, pohybuje se, ale protože tuto myšlenku nerozpracovávají, musí Ponsioen, jestliže nechce studium společenských změn ztotožňovat s celou sociologií, hledat jeho specifikum v jiné dimenzi, kterou nachází v *rozdílu mezi makrosociologií a mikrosociologií*. Společenské změny chápe výrazně makrosociologicky, jako dynamiku inkluzivních, vše zahrnujících, širokých společností [societies at large], přičemž, jak se zdá, odlišuje od zkoumání společenského vývoje studium malých skupin a výslovně uvádí, že z jeho knihy byly vyloučeny teorie mikrosociologie; to mu však není na překážku, aby se ve své práci o společenských změnách nezabýval v souvislosti s industrializací také měnicími se společenskými strukturami v dílně a ještě více změnami v rodinném životě [15 : 14, 16, 20, 23, 38, 43, 63, 79, 125–129, 143–151, 157]. McClung Lee se vyslovuje dokonce proti abstraktním spekulacím týkajícím se „laboratorních skupin“ (lišícím se od studia společenských změn [15 : 8]) a tím možná proti mikrosociologii vůbec;

⁵ Také McClung Lee v předmluvě k Ponsioenově knize uvádí, že společenské změny jsou „základním znakem společnosti“ [15 : 8]. Podle Boskoffa jsou

sociální změny dokonce ekvivalentem sociální reality [7 : 304]. Pak bychom ovšem mohli tyto změny ztotožnit i s předmětem souhrnu společenských věd.

i takto naznačuje, že v rámci sociologie vůbec nepřipouští protějšek studia společenských změn.

Jednostranně makrosociologické chápání společenského vývoje je snad pozůstatkem dřívějších „velkých teorií“ sociologie, ale pro logicky nepřipustný přechod od kvantitativní dimenze, jenž vyplývá z nedostatečného ujasnění specifčnosti příslušného studia, je nedomyšlené a ani jinými nemarxistickými sociology není přijímáno. Např. Moore na rozdíl od Ponsioena přiznává ve studiu společenských změn místo i „skupinové dynamice“, jež se zabývá malými („primárními“) skupinami (majícími většinou do 10 až 20 členů).⁶ Podobně i Etzioniovi zahrnují do studia společenských změn také zkoumání změn na úrovni malých skupin [face-to-face-groups] [17 : 338]. Vcelku však u nemarxistů snad převládá tendence k makrosociologickému pojetí studia společenského vývoje.

Strukturální funkcionalisté hledají zvláštnost zkoumání společenských změn jiným směrem. Proti změně nebo procesu stavějí strukturu, ale tím se dostávají do obtíží dvojího druhu. Předně i oni vymezují společenskou změnu jako změnu společenské struktury. Tak to chápe např. Parsons, píše-li o „teorii změn ve struktuře společenských systémů“ [13 : 486]. Boskoff definuje sociální změnu jako „chápání přístupný proces, u kterého můžeme nalézt významnou změnu ve struktuře a fungování determinovaných sociálních systémů“, ale přesto, že tedy struktura zaujímá jedno z klíčových míst i v jeho vlastní definici sociálních změn, klade proti studiu společenských změn prostě zkoumání struktury, organizace a konfigurace [7 : 298, 301]; tak je *studium struktury* „odlišováno“ zase od *studia struktury*, aniž jsou rozdíly určeny.

Podobně i Etzioniovi stavějí studium „struktury“ (teorii „společnosti“) proti studiu „procesů“ (teorii „společenských změn“) v rozporu se svým chápáním měnicí se společnosti, kterou patrně rovněž pojímají jako strukturu společenského systému [17 : 75, 409]. Zároveň je tu naznačena i druhá

obtíž, která záleží ve vztahu mezi *procesem a změnou*. Etzioniovi je v uvedené souvislosti patrně ztotožňují. Podobně Parsons, když od „struktury“ odlišil „procesy“, zahrnul do nich i „procesy změny“ a ty nebyl s to teoreticky oddělit od „procesů udržování stálých modelů“, ale zároveň pokládal teorii společenských změn za zvláštní součást teorie společenských systémů (vedle analýzy společenské struktury a teorie procesů uvnitř společenského systému [13 : VII, 480, 482, 486]). Také ve své pozdější práci tvrdil, že „v nejobecnější teoretické rovině není rozdíl mezi procesy, které slouží k udržení systému, a procesy, které slouží jeho změně“; odlišnost mezi nimi viděl pouze „v intenzitě, rozdělení a organizaci ‚základních‘ složek jednotlivých procesů“, ale sám se analýzou vedoucí ke zjištění takových rozdílů nezabýval [14 : 46]. Ovšem pro marxistu např. procesy, kterými se udržuje kapitalismus, nejsou tytéž, resp. neskládají se z týchž prvků, jako procesy revoluce a rozdíly mezi nimi nejsou jen v síle a uspořádání těchto prvků.

Rozlišování struktury a procesu strukturální funkcionalisty ve společenských vědách má asi původ v biologii a lékařství, kde jde jednak o anatomickou strukturu, složenou z různých tkání a „hmotných“ orgánů, jednak o jejich činnosti („procesy“), o funkce, které tyto orgány plní k zachování života organismu (o fyziologii).⁷ Ale v sociologii jsou prvky struktury samy činnosti, resp. chování, a proto je mechanické přenášení uvedených pojmů z biologie do sociologie projevem redukcionismu. Kromě toho se biologie zabývá také fylogenezí a ontogenezí, jimiž se rozumí vznik a vývoj druhů organismů a orgánů i jejich funkcí a jejichž výzkum tedy nelze spojovat jen s fyziologií (obdobně jako v sociologii není možné slučovat studium „procesů společenských změn“ se zkoumáním „procesů udržování společenských struktur“). Kdybychom k označení společenského vývoje chtěli za každou cenu použít termínů z biologie, nazvali bychom jej nejspíše právě „fylogenezí“ typů společností i „ontogenezí“ jejich jednotek, a to

⁶ Viz jeho tabulku znázorňující klasifikaci společenských změn i kapitulu o změnách v malém měřítku [10 : 49, 54–56].

⁷ Strukturálně funkcionalistický antropolog Radcliffe-Brown používal přímo termínu „sociální fy-

ziologie“, jež na rozdíl od „sociální morfologie“, tj. od klasifikace společenských struktur na základě podobnosti a rozdílů, vztahoval ke způsobu fungování těchto struktur.

na rozdíl od předmětu jakési sloučené „anatomické fyziologie“, přičemž by v obou případech šlo o „strukturu procesů“ (strukturu, kterou tvoří chování), ovšem zkoumanou navzájem odlišnými, dříve uvedenými způsoby.

Zanechme však i násilné analogie s biologií. Větší pozornost zasluhuje označování studia společenského vývoje názvem *sociální dynamika*, jehož protikladem je termín *sociální statika*. I když ani toto rozlišování není „ryze sociologické“ (pochází z fyziky, resp. mechaniky) a není — jak uvidíme — jednoduché, má např. tu výhodu, že — podobně jako je tomu uvnitř kvantitativního rozměru s makrosociologií a mikrosociologií — neopouští příslušnou dimenzi (čas), neboť statika je nauka o klidu, vyplývajícím z rovnováhy sil, a dynamika naopak pojednává o pohybu a o silách, jež ho způsobují (o tom, proč se skutečnost mění). Ani termín „dynamika“ však neodlišuje změny na první a druhé úrovni: to si uvědomuje i Parsons, když píše, že „je velmi obvyklé plést si“ „procesy uvnitř systému a procesy změny systému“ „pod termínem „dynamický““ [13 : 481]. Proto by bylo vhodnější zůstat u termínu „výzkum společenského vývoje“, který bývá spojován se změnami na druhé úrovni, kdežto „dynamická“ je vskutku i skutečnost na první úrovni (pro vžitost termínu „dynamika“ ve významu „studium vývoje“ ho však přesto lze takto používat). Naproti tomu „sociální statika“ bývá vztahována spíše k druhé rovině, a proto může být protějškem výzkumu společenského vývoje. Obojí zkoumání již tu bylo specifikováno. Základem odlišnosti je různé uplatnění času: kdežto ve výzkumu společenského vývoje jde o rozdíly (v různých rozměrech) mezi následnými časovými body (o změny) a o shody či rozdíly mezi změnami, v sociální statice se zkoumají jednotlivé časové body (okamžité stavy), shody a rozdíly v témže časovém bodu (současné stavy) nebo časové úseky, v nichž od začátku do konce trvají z relevantních hledisek tytéž stavy příslušných skutečností (trvalé stavy). Z marxistického hlediska je ovšem důležité vycházet z toho, že „hmota nemůže existovat mimo pohyb“, že „být, to znamená být v pohybu, ve změně“, že pohyb je všeobecný a nikdy neustává [18 : 80—

81], takže shoda stavů v různých časových bodech je pouze relativní; změny tedy existují vždy, ale někdy jsou poměrně zanedbatelné. Podobně časový „bod“ („okamžik“) je vlastně časovým úsekem, jenže doba jeho trvání je rovněž zanedbatelná. Také sociální statiku je tedy třeba chápat jako *relativní*.

Rozlišování mezi sociální dynamikou a sociální statikou pochází již od otce nemarxistické sociologie Comta, ale své stoupence mělo i později. Např. von Wiesse chápal jako statiku nauku o vztazích, stojící proti nauce o procesech jakožto kinetice (nauce o pohybu) a dynamice (nauce o silách). Tím však stavěl do protikladu vztahy a procesy v rozporu se svým vlastním pojetím souvislosti mezi nimi navzájem. Z novějších autorů, jejichž pracemi jsem se podrobně zabýval, rozeznávají sociální statiku a sociální dynamiku kupř. Bierstedt—Meehan, pro něž první z obou studií znamená „objevování, co je společnost“, a „zjišťování struktury“, kdežto dynamika zkoumá, jak se společnost mění, a hledá příčiny struktury společnosti [1 : 629]. Rozdíl je tedy hledán pouze v metodologické oblasti, přičemž charakteristika sociální statiky je dosti vágní. Ještě méně jasně se vyjadřuje Moore, který od „dynamického“ modelu měnících se systémů odlišuje teoretický model „společenské struktury“ nebo statický empirický model, skutečnosti řádu, strukturních pravidelností ve společenských pořádcích a kontinuit, trvání řádu, systému, modelu [10 : V—VI, 5, 16]. Čtenáře by zajímalo, proč se tu střídají termíny „systém“ a „struktura“, zda je dynamický model na rozdíl od statického jen teoretický, nebo pouze empirický a co to znamená či dějí-li se změny bez řádu, bez pravidelností; odpovědi na tyto otázky však u Moora nena- chází.

Zatímco jedni nemarxističtí autoři se nepřilíš úspěšně snaží rozlišit sociální dynamiku a sociální statiku, jiní se *vyhýbají termínu „statika“*, nemohouce popřít dynamický charakter společenského života, ale nedovedouce zároveň spojit dynamické a statické jako dialekticky navzájem rozporné aspekty tohoto života. Tak Boskoff se sice rovněž zmiňuje o „sociální dynamice“ (nebo „kinetice“), ale chápe ji v jiném smyslu, totiž jako kulturně neu-

trální pojem příbuzný k termínu „sociální změna“ a označující stálou, vrozenou možnost změny jako vlastnost sociálních jevů [7 : 304–305], přičemž protějšek studia společenských změn nenazývá „statikou“. Ponsioen a McClung Lee výslovně odmítají statické studium společnosti. To však Ponsioenovi nepřekáží, aby jinde neuznával užitečnost komparativní statiky [15 : 9, 13, 24–26] (viz též mou pozn.³⁾).

Někteří autoři sice tuší rozdíl mezi dynamikou a statikou a ještě více jeho relativnost, ale bez uvědomělé dialektiky nemohou jít dále než ke vkládání obou termínů do uvozovek a spíše zdůrazňují — třebaže někde s výhradami — *souvislost mezi oběma aspekty*. Tak Parsons uvádí, že „je jistá nesprávnost v dilematu mezi ‚statickým‘ a ‚dynamickým‘ důrazem“, a že „bude-li teorie *dobrou teorií*, ...“ bude „*stejně* aplikovatelná na problémy změn a na problémy procesu uvnitř stabilizovaného systému“ [13 : 535]. Podobně jako tato jeho slova o jednotné teorii změn a stability pak vyznívá jeden Moorův článek, kde se píše: „‚Integrovaná‘ teorie společenských změn bude stejně singulární nebo plurální jako sociologická teorie jakožto celek a bude zahrnovat asi stejná pododdělení a náměty“ [9 : 818]. Na Parsonsovy a Moorovy výroky o neoddělitelnosti teorie společnosti a teorie společenských změn se odvolávají Etzioniovi, kteří také používají uvozovek, rozlišující studium „statických“ struktur a studium „dynamických“ procesů, a podle nichž „výpovědi na vysokých stupních abstrakce budou pravděpodobně aplikovatelné jak na strukturu, tak na proces“ (i když „konkrétní výpovědi se mohou zabývat spíše jedním než druhým“ [17 : 75]). I tak významný nemarxistický sociolog, jako je Merton, se zřejmě snaží překlenout mezeru mezi statikou a dynamikou [6 : 122 a n.]. Rovněž antropolog Hogbin zdůrazňuje, že „o společenské změně je vždy nutno uvažovat ve vztahu ke společenské kontinuitě“ [3 : 13].

Uvádí-li se u nemarxistů sepětí dynamiky se statikou, je za *primární* na druhé úrovni pokládána spíše *sociální statika*. Ta byla aspoň východiskem, ne-li jediným předmětem zájmu, pro řadu amerických sociologů před druhou světovou válkou i po ní. Je to zřejmé např. u Parsonse,

podle něhož jsou statická analýza složek společenské struktury a teorie motivačních procesů uvnitř společenského systému logickými předpoklady teorie celkových společenských změn [13 : 480]. Také podle Moora „je pochybné, že porozumění změně... by bylo možné bez základny trvání a pravidelnosti jako podkladu“ [10 : 6]. Podobně uvádějí Bierstedt—Meehan, že sociální statika je možná „základní“ pro sociologii a „podstatná pro přiměřené studium sociální dynamiky“ [1 : 629].

Souvislost mezi statikou a dynamikou je skutečně nesporná a těsná. Viděli jsme už, že meritorně je obojí vymezeno uvnitř časového rozměru a že také po stránce metodologické tu existují významné shody, záležející např. v konkrétně abstraktním, analyticko-syntetickém a komparativním přístupu; rovněž matematického modelování a statistické procedury je možné používat nejen staticky, ale i dynamicky, třebaže to je mnohem obtížnější než jejich uplatnění ve statice, která v těchto případech dosud převažuje. Dokonce lze o vztahu mezi výzkumem společenského vývoje a sociální statikou mluvit jako o závislosti. *Statické studium* společenské struktury je opravdu *nezbytnou podmínkou zkoumání společenského vývoje*. Zdaleka nejde jen o to, že východiskem této badatelské práce musí být staticko-komparativní popis stavů zachycených pevně v toku času. Velký význam má i statický charakter tvorby pojmů a klasifikace. Sám výzkum společenského vývoje potřebuje soustavu svých zvláštních pojmů (hlavně pojmy „změna“, „vývoj“, „pokrok“ a „revoluce“) a jeho součástí je také třídění společenských změn. Kromě toho musí toto studium mít ujasněn pojem společenské struktury, vymezen ten její úsek, který bude studován, a statickou analýzou tohoto úseku v rámci celkové společenské struktury (popř. systému) i jejího prostředí určeny složky, stránky a znaky s různými hodnotami, kterých mohou nabývat příslušné skutečnosti nejen v téže době, nýbrž i v průběhu času (proměnné čili ukazatele, jejichž pomocí je možné srovnatelně popisovat a zjišťovat změny, v nichž lze ukazovat směry a stadia vývoje a jež mohou být i faktory způsobujícími příslušné

změny). Tak musí studium společenského vývoje používat výsledků sociálně statické práce, a nejsou-li k dispozici uspokojivé výsledky tohoto druhu, musí badatelé aspirující na poznání společenské skutečnosti v jejím vývoji dospět nejdříve k takovým výsledkům čili být nejprve statiky.

Z uvedeného se zdá, že sociálně statická práce předchází práci sociálně dynamickou, takže jde o dvě následné fáze sociologického poznávání. Problém však je složitější. Už při globálním, povšechném pohledu na skutečnost — kdy ji vnímáme spíše jako celek, který nějak pojmenujeme, a kdy rozlišujeme jen zvlášť nápadné znaky a povrchní, často jen zdánlivé vztahy — všímáme si i výrazných změn této skutečnosti a oddělujeme je od všeho, co se nám zdá jako neměnné. Z toho utvoříme pojem, takže teprve poznání proměnnosti jednotlivých znaků daného jevu umožňuje jeho staticko-pojmové zachycení. Pracujeme-li pak výše uvedeným, již vědeckým způsobem, nejen vylučujeme zdánlivé vztahy a objevujeme hlubší, jakož i nalézáme další změny, které jsou méně výrazné, ale třeba důležitější než změny již objevené, nýbrž často zjišťujeme také, že není plná shoda mezi nápadností a podstatností znaků, že některé znaky, kterých jsme si všimli dříve, jsou příliš nahodilé a pomíjivé, než abychom je mohli zahrnout do příslušného pojmu. Tak po dynamickém prozkoumání jevu pojem tomu jevu odpovídající zpřesňujeme a na tomto základě pozvedáváme i další vývojové studium na vyšší úroveň.

Význam zkoumání společenského vývoje pro sociální statiku je patrný i z omezení platnosti jejich poznatků časovými mezemi. Určování úseků času, v jejichž rámci lze opomíjet změny daných skutečností, je totiž ovšem záležitostí sociální dynamiky; jde tu vlastně o vymezování vývojových stadií. I když se v sociálně statickém studiu zabýváme většinou tzv. přítomností, měli bychom přesněji určit minulý počátek také tohoto časového úseku a zároveň i pokud možno předpovědět jeho budoucí konec.

Tím, že *výzkum společenského vývoje* je významný pro tvorbu příslušných pojmů a pro vymezování časových rámců rela-
tivní neměnnosti společenských jevů, je

základem sociální statiky, takže je mezi obojím studiem *vzájemná závislost* a tato zkoumání se navzájem doplňují a prolínají; nelze napřed pěstovat jen sociální statiku a po vyřešení jejích problémů se cele zabývat už pouze sociální dynamikou, i když ve vědecké práci dříve skutečně převažuje vcelku první a pak druhé. Uvedený dialektický vztah si nemarxističtí sociologové jasně neuvědomují.

Jednota proměnnosti a stálosti veškeré reality se projevuje i v tom, že jak statický, tak dynamický přístup se musí uplatňovat ve vztahu k celému předmětu sociologie. Proto může být výzkum společenského vývoje tříděn tímž způsobem jako tento předmět a může se uplatňovat *ve všech sociologických disciplínách*; může se specializovat na studium kvalitativně různých skupin nebo institucí, na makrosociologii i mikrosociologii, na ekologii města nebo vesnice, na studium společenských zvláštností různých území, stejně jako na sociologii historickou, tj. může se zabývat i časovým sledem specifických stavů společenské struktury uvnitř vymezených dějinných období. V této klasifikaci jde vlastně o to, jaké rozdíly v čase se zkoumají, a uplatňují se v ní dříve uvedené dimenze. Studium společenského vývoje tedy zkoumá časový sled různých *kvalitativních, kvantitativních* nebo *prostorových* stavů společenské struktury, a nado se v třídění změn, třebaže sám rozměr času patří u všech stejnou měrou k jejich podstatě, uplatňují i *časové*, resp. časově kvantitativní prvky (vyplývající z měřitelnosti času); společenskými změnami jsou např. nejen změny v postavení a úloze skupin ve společnosti, v jejich početnosti či v jejich prostorových charakteristikách, ale i změny v rychlosti jejich růstu či zmenšování (tedy v počtech jejich přibylých, popř. ubylých členů za časovou jednotku) nebo v délce trvání společenských jevů (např. změny v době, po kterou jsou členové skupin ekonomicky aktivní).

Vědy a jejich části lze ovšem diferencovat nejen podle příslušného *předmětu* poznávání, nýbrž i z hlediska *charakteru* vědeckého poznávání samého. Pokud jde o sociologii vůbec i o sociologický výzkum společenského vývoje zvláště, jsou v tomto směru jistě možná zkoumání teo-

retičtější, či empiričtější, obecnější, nebo speciálnější, mající různou úroveň abstraktnosti a konkrétnosti, práce spíše analytické, anebo naopak syntetičtější, založené na použití jednou více kvantitativních a jindy kvalitativních metod, obohacující základní, nebo aplikovaný výzkum i přínášející spíše pozitivní řešení problémů společenské skutečnosti, či významující se více polemikou s jinými sociology. V žádné z takových dvojic přístupů však nemůže jít sociologie do krajnosti a být jednostranná. Většina z nich také sotva může být hledisky pro skutečnou klasifikaci sociologického poznávání.

Zvláštní pozornost však zasluhuje rozlišování *obecného* a *zvláštního*, protože je, pokud jde o sociologii, předmětem sporů a protože má, jak ještě uvidíme, praktický význam pro klasifikační zařazování sociologického výzkumu společenského vývoje. Podle mého názoru každá speciální věda i její jednotlivé disciplíny mají své obecné a specifické složky. Pokud jde o sociologii, např. sovětsští autoři Rumjancev — Osipov ji roztrídili právě podle stupně obecnosti na obecnou sociologickou teorii (tj. historický materialismus), na teorii sociální struktury společnosti (zabývající se vzájemným působením a fungováním různých sociálních systémů a organismů v rámci dané sociální struktury) a na specifickou teorii různých sociálních systémů; od těchto teoretických složek pak odlišili empirický výzkum sociálních faktů [16 : 314]. Ať již vymezujeme obecnější a speciálnější složky sociologie jakkoli, je jisté, že podle takového hlediska lze klasifikovat i výzkum společenského vývoje; přitom existují také vysoce obecné problémy, z jejichž řešení by mělo vycházet marxistické studium kteréhokoli vývoje tohoto druhu.

Uvážíme-li ještě, že ovšem i statický přístup je v sociologii nezbytný na všech úrovních obecnosti, je z dosud uvedeného zřejmé, že *jak výzkum společenského vývoje, tak sociální statika nejsou speciálními sociologickými disciplínami* v tom smyslu, ve kterém k nim patří např. historická sociologie, jež sama může být pěstována — jak jsme už viděli — dynamicky i staticky. Ostatně jsem se u žádného sociologa hlásícího se k marxismu nesetkal s pokusem konstituovat sociální sta-

tiku a výzkum společenského vývoje jako navzájem oddělené obory sociologie.

Ani v kapitalistických zemích nebyl a není společenský vývoj nebo společenské změny zcela samostatným předmětem bádání, i když ve světovém měřítku jde dnes jistě o specifický problém nebo zvláštní téma, jehož studium je do jisté míry institucionalizováno. To však je spíše důsledkem nejasnosti vztahu mezi sociální statikou a sociální dynamikou než výrazem zásadního stanoviska tamní sociologie. Západoněmecký sociolog Tjaden, který se obecně teoreticky zabýval právě otázkou vztahu mezi neměnným (nejčastěji označovaným jako „stejnotvaré“ [gleichförmig]) a proměnlivým v celém vývoji směrem ke generalizující empiricko-analytické sociologii, z něhož výslovně vyloučil i marxismus, přiznal, že v nemarxistické světové sociologii je chápání stejnotvarého a proměnlivého ve společnosti jako jednoty „problém, který... prochází dějinami teorie jako nevyřešený a sotva-kdy se stává plně vědomým“, a že „diskuse o vztahu strukturálních a procesních momentů zespolečnění... byla dosud stěží vážně započata“ [20 : 2, 4].

Nemarxistickým sociologům se nedařilo *spojit* výzkum společenského vývoje se sociální statikou *pro* jeho specifičnost, stejně jako neuspěli v pokusech jasně a uspokojivě jej *oddělit* od něčeho jiného *přes* tuto specifičnost. Jen materialistická dialektika je s to respektovat zároveň společné a specifické. U daného problému musí podle mého názoru dojít k celkovému teoretickému závěru, že výzkum společenského vývoje a sociální statika jsou *navzájem neodlučné, ale specifické stránky veškeré sociologie*. Neodlučnost ovšem neznamená rovnocennost. *Výzkum společenského vývoje je vyšším aspektem*, protože vrcholí poznáním vývojové zákonitosti, které předpokládá úspěšná prognóza a společenské plánování a tím zásadní a dlouhodobá společenská praxe.

Závěry pro vědní praxi

Uvedené objasnění problému má teoretický význam, protože přispívá — je-li správné — k vyhranění marxistické koncepce sociologie. Dialekticky protikladné postavení výzkumu společenského vývoje

v sociologii však má i závažné důsledky pro vědní praxi. Z toho, že jde o *neodlučnou* stránku veškeré sociologie, vyplývá především, že by s problematikou tohoto studia měl být obeznámen každý marxistický sociolog. a to na úrovni nejen filozofické, nýbrž i specificky sociologické. Otázky společenského vývoje by proto měly být zahrnuty do společného základu odborné i vědecké *přípravy sociologů*; není možné je činit předmětem vysokoškolské specializace.

Nebylo by ani účelné natrvalo zřizovat pro jejich zkoumání zvláštní vědecké *institute*. I podle nemarxisty Boskoffa je studium sociálních změn specializací bez specialistu, neboť lze těžko nazvat určité sociology „specialisty“ pro společenské změny [7 : 299].

Uvedený rys výzkumu společenského vývoje by měl mít důsledky rovněž pro *vnitřní členění sociologických publikací* a pro jejich bibliografické třídění. Nemá smysl „přilepovat“ kapitoly o společenských změnách ke konci systematických prací, jak činí nepřilíh organicky zvláště američtí sociologové, ale vývojové hledisko by mělo prostupovat celým dílem nebo tam, kde je těžištěm problematika přítomnosti či jiného období, by pojednání o ní měl po úvodním vymezení tématu a objasnění základních pojmů i metodologických postupů předcházet přehled dosavadního vývoje nejen názorů na předmět práce, ale i tohoto předmětu samého, a po hlavní části práce by mělo následovat nastínění budoucích perspektiv nebo skutečného dalšího vývoje.

Pokud jde o *klasifikaci bibliografických informací*, podle mého názoru lze dynamický a zároveň statický aspekt předem vylučovat jen u málokteré obecné i speciální sociologické práce. Je to vidět např. z Osipovových odkazů na literaturu, kde se mezi 85 pracemi o sociálních změnách a sociálním pokroku setkáváme s tituly z rozmanitých oblastí sociologie [12 : 396

—398]. V některých na první pohled úzce specializovaných spisech, jejichž názvy ani podnázevy výslovně neupozorňují na dynamickou stránku, najdeme i významná řešení obecných teoretických problémů společenských změn.⁸ Na druhé straně nutnost zabývat se teorií vývoje jako integrální součástí celkové sociologické teorie způsobuje, že se problematika změn objevuje též v kompendiích rovněž nenazvaných tak, aby bylo zcela zřejmé, že se zabývají i těmito otázkami. Proto ani o literatuře týkající se společenského vývoje obecně teoreticky nelze získat úplný přehled podle bibliografických třídění jednoznačně založených na zařazování studia změn nebo vývoje společnosti výlučně jako zvláštního oddílu obecné sociologie (takto začlenil teorii změn např. Szcze-
pański [19 : 11—12]). V našich dosavadních bibliografických pomůckách se však uplatňuje právě taková klasifikace,⁹ čímž ovšem postrádáme přehledné informace zejména o specializovaném studiu společenského vývoje. Jistě jsou v sociologické literatuře práce opravdu se koncentrující na obecné problémy tohoto vývoje, ale často v nich bývají vykládány přece jen i otázky speciálnější nebo uvedené publikace vycházejí ze sociální statiky.¹⁰ Skutečný přehled o veškerém studiu společenského vývoje i o různém zkoumání sociálně statickém může být podán jen pomocí poznámek v anotacích a na základě věcných katalogů nebo jiných pomůcek odkazujících podle těchto poznámek na některé publikace na více místech; žádné jednoduché třídění tu nemůže uspokojovat.

Z toho, že jak výzkum společenského vývoje, tak sociální statika jsou i *specifickými* aspekty sociologie, vysvítá např., že rovněž marxisté se někdy mohou soustřeďovat na sociologické pojmosloví, na klasifikační, statistickou (korelační) nebo strukturní analýzu relativně neměnných skutečností zkoumaných v sociologii, na

⁸ Viz např. práci *Political Systems of Highland Burma* od E. R. Leache (1954), s níž se obsáhle vyrovnává Hogbin [3 : 33—40] a na níž se odvolává i Moore ve svém obecném výkladu o sociální revoluci [10 : 81—82].

⁹ Začalo to *Přehledem sociologické literatury 1960—1965* (sestaveným B. Šimáčkovou a J. Brůhou, vydaným jako *Novinky literatury — Filosofie, vědecký komunismus, sociologie 1965/8—11* a rozšířeným v základě podle návrhu klasifikace sociologické literatury, jež připravila pracovní skupina Vědeckého kolegia filosofie a sociologie ČSAV a

jenž prý je „prvním pokusem o teoreticky nosné třídění v marxistické sociologii vůbec“ — s. 2), kde byla teorie vývoje společnosti zařazena jako poslední oddíl do obecné sociologické teorie. Takovéto soustředění studia společenského vývoje do rámce obecné sociologické teorie zůstalo zachováno i ve vydělívi se řadě *Sociologie* bibliografického časopisu *Novinky literatury*.

¹⁰ Jako příklad statického východiska sociologické práce o společenském vývoji může sloužit část kapitoly 2 v Parsonsově knize *Societies* [14].

jejich systémovou syntézu, na komparaci časově poměrně shodných společenských jevů, ale i na pouhý sociálně statický popis; dokonce se moderní věda bez toho všeho neobejde. Má-li však sociologie marxisticky překonávat dosavadní jednostrannosti, nesmí zůstat jen u sociální statiky a marxističtí sociologové musí uveřejnené badatelské práce chápat jako přípravné etapy nebo pouhé složky celkového poznávání, jehož cílem je všestranné vysvětlení skutečnosti v jejím vzniku a dalším vývoji, včetně jejího zániku, resp. zjištění nebo ověření vývojové zákonitosti; proto do tohoto poznávání patří v sociologii zejména ono výše objasněné zkoumání způsobů a kauzálních určení časových sledů zjišťovaných u kvalitativně, kvantitativně, prostorově i časově rozdílných stavů společenskostrukturních jevů čili výzkum společenského vývoje. Osamocený sociolog, který by chtěl zpracovat ucelené a moderní marxistické dílo, musel by postupně splnit všechny nutné úkoly statického i dynamického charakteru, což by ovšem bylo pro jedince velmi náročné a zdoluhavé. Také proto vyžaduje marxismus v sociologii *týmovou práci*. Jednotliví členové dobře organizovaného týmu se v neustálé spolupráci s ostatními jeho členy zaměřují v různých fázích zkoumání na to, nebo na ono, podřizující svou osobní práci společnému úkolu a jsouce do jisté míry orientováni v celé problematice týmu. V takové dělbě práce patří ovšem příslušné místo badatelům soustřeďujícím se na studium daných speciálních otázek z vývojového hlediska, což jim může být usnadňováno historickým vzděláním.

Kromě toho by se měla část marxistických teoretiků a metodologů aspoň na čas zaměřit na koordinované řešení *obecných problémů a společenských úkolů* vyplývajících z odlišnosti sociálně dynamického bádání; z toho, co jsem uvedl o sociologii nemarxistické, vyplývá, že odtamtud sotva lze pro toto řešení přejímat uspokojivé výsledky. Přitom jde nejen o delimitaci teoretického a metodologického rámce pro výzkum společenského vývoje, k níž se v tomto článku pokouším poskytnout pouhý úvod, ale zejména o *obsah* tohoto studia (především o to, jak a proč se společnost vyvíjí) při řešení obsahových problémů je třeba rozpraco-

vat principy *historického materialismu* a v konfrontaci s tímto rozpracováním ukázat také *třídní podmíněnost* a *ideologické zaměření* nemarxistických prací, což je významnou složkou jejich kritiky.

Literatura

- [1] Bierstedt, R.—Meehan, E. J.—Samuelson, P. A.: *Modern Social Science*. New York 1964.
- [2] Grušin, B. A.: *Očerki logiki istoričeskogo issledovanija*. Moskva 1962.
- [3] Hogbin, H. I.: *Social Change*. Josiah Mason Lectures Delivered at the University of Birmingham. London 1958.
- [4] Wiese, L. v.: *System der Allgemeinen Soziologie als Lehre von den sozialen Prozessen und den sozialen Gebilden der Henschen (Beziehungslehre)*. Berlin 1966.
- [5] Lundberg, G. A.: *Foundations of Sociology*. New York 1939.
- [6] Merton, R. K.: *Social Theory and Social Structure*. Glencoe, Ill., 1957.
- [7] *Modern Sociological Theory in Continuity and Change*. Red. H. Becker—A. Boskoff. New York 1957; odkazy podle rus. překladu: *Sovremennaja sociologičeskaja teorija v jeje prejemstvennosti i izmenenii*. Moskva 1961.
- [8] Moore, W. E.: *Man, Time, and Society*. New York 1963.
- [9] Moore, W. E.: *A Reconsideration of Theories of Social Change*. American Sociological Review 1960/6.
- [10] Moore, W. E.: *Social Change*. Englewood Cliffs, N. J., 1963.
- [11] Nordskog, J. E.: *Social Change*. New York 1960.
- [12] Osipov, G. V.: *Sovremennaja buržuaznaja sociologija. Kritičeskij očerk*. Moskva 1964.
- [13] Parsons, T.: *The Social System*. New York 1964.
- [14] Parsons, T.: *Societies. Evolutionary and Comparative Perspectives*. Englewood Cliffs, N. J., 1966; odkazy podle čes. překladu: *Společnosti. Vývojové a srovnávací hodnocení*. Praha 1971.
- [15] Ponsioen, J. A.: *The Analysis of Social Change Reconsidered. A Sociological Study*. 'S-Gravenhage 1962.
- [16] Rumjancev, A. M.—Osipov, G. V.: *Marxistskaja sociologija i konkretnyje socialnyje issledovanija*. Voprosy filosofii 1968/6; odkaz podle čes. překladu: *Marxistická sociologie a konkrétní sociální výzkumy*. Sociologický časopis 1970/3—4.
- [17] *Social Change. Sources, Patterns, and Consequences*. Red. A. Etzioni—E. Etzioni. New York 1964.
- [18] Spirkin, A. G.: *Kurs marksistskoj filosofii*. Moskva 1963; odkaz podle čes. překladu: *Učebnice marxistické filosofie*. Praha 1971.
- [19] Szczepański, J.: *Základní sociologické pojmy*. Praha 1966.

- [20] Tjaden, K. H.: *Soziales System und sozialer Wandel. Untersuchungen zur Geschichte und Bedeutung zweier Begriffe*. Stuttgart 1969.
- [21] Weber, M.: *Wirtschaft und Gesellschaft. Grundriss der verstehenden Soziologie I*. Köln 1964.
- [22] *Wörterbuch der Soziologie*. Red. W. Bernsdorf—F. Bülow. Stuttgart 1955; odkazy podle čes. překladu: *Vědecké informace Ústavu marxismu-leninismu pro vysoké školy — Sociologie a vědecký komunismus*. Praha 1965.

Резюме

Ступка В.: Специфические черты исследования общественного развития и его место в социологии

И немарксистские авторы подчеркивают значение времени как измерения, характерного для исследования общественного развития, но по некоторым их работам кажется, будто учитывание измерения времени типично только для части социологии. На самом деле исходным моментом для каждого социологического изучения является поведение, которое, конечно, происходит во времени. На основе его изменений и ими же вызываемых изменений отношений на первом уровне изменяется общественная структура (изменения на втором уровне). Однако с другой стороны мы должны считать, что изменения некоторых признаков общественноструктурных явлений в течение определенного отрезка времени можно с избранной нами точки зрения обойти, и обходиться с ними в этих пределах без учета течения времени (логический аспект марксистского метода).

При помощи времени, пространства, качества и количества возможно дать определения специальных социологических дисциплин. Так, напр., историческая социология изучает общественные особенности разных исторических периодов, но она может анализировать общественную структуру также как относительно неизменяемую в пределах данного периода. В отличие от этого исследование общественного развития занимается именно последовательностью различных состояний общественной структуры во времени.

Некоторые немарксистские авторы без основания элиминируют из изучения общественных изменений описание, синтез и устанавливание закономерности. Характерным и для марксистского исследования общественного развития является аналитическо-синтетическое отыскивание ответов на вопросы, как и почему общественная структура изменяется; притом, однако, дело идет также о развитии общественных законов (изменения на третьем уровне). Ни с методологической точки зрения нет этому исследованию в социологии абсолютно противопоставления.

Однако исследовательская работа, все-таки отличающаяся от изучения общественного развития в сферах, в которых это исследование определено, обоснованна. В немарксистской

социологии в этом направлении господствует беспорядок. Нельзя же отождествлять общественные изменения с целым предметом социологии, включать изучение их в «социологию истории и культуры», отличать это исследование от микросоциологии и выдвигать против изменения или процесса структуру.

Более подходящим является различение социальной динамики (лучше сказать: исследования общественного развития) и социальной статистики. Основой разницы между обоими видами исследований является разное применение времени: в статике изучаются мгновенные, одновременные или продолжительные состояния. Однако ее нужно понимать как относительную.

Такие некоторые немарксистские авторы стремятся взаимно дифференцировать социальную динамику и социальную статистику, но не слишком успешно. Другие обходят термин «статика»; они не могут опровергнуть динамический характер общественной жизни, но одновременно не сумеют связать динамическое и статическое как диалектически взаимно противоречащие аспекты этой жизни. Наконец, дальнейшие немарксистские авторы, правда, догадываются о существовании разницы между динамикой и статикой и еще больше об ее относительности, но без сознательной диалектики они не могут пойти дальше чем ко вставке обоих терминов в кавычки и скорее подчеркивают связь между обоими аспектами. Притом у немарксистов первичной считается скорее статика. Но между исследованием общественного развития и социальной статикой существует взаимная зависимость и оба вида изучения дополняют друг друга и взаимно переплетаются.

Как статический, так и динамический подход должен найти применение в отношении к целому предмету социологии. Поэтому исследование общественного развития может классифицироваться таким же способом, как этот предмет, и может использоваться во всех специальных социологических дисциплинах. В противоположность тому, с точки зрения характера самого научного познания большинство подходов едва ли можно считать классификационными критериями. Но исследование общественного развития — равно как и социальная статика —, которое необходимо на всех ступенях общности, может классифицироваться и по этим ступеням.

Ни то, ни другое из обоих изучений не является специальной социологической дисциплиной. Это специфические, но взаимно неделимые стороны всей социологии, причем исследование общественного развития является аспектом выше. Ни в капиталистических странах общественные изменения не являются совсем самостоятельным предметом исследования, но это скорее следствие неполного понимания отношения между статикой и динамикой, чем выражение принципиальной точки зрения западной социологии. Немарксистским социологам не удалось с успехом отделить исследование общественного развития от чего-нибудь другого вопреки его специфике, равно как они не имели успеха при попытке соединить

его с социальной статикой ввиду этой специфики.

Из того, что изучение общественного развития является неотделимой стороной всей социологии, вытекает, что его надо было бы включить в общую основу специальной и научной подготовки социологов, что не являлось бы целесообразным навсегда организовать для этого исследования специальные учреждения, что аспект развития должен был бы пронизывать целые социологические работы или набросок развития в них должен был бы вводить и заключать изложение основной проблематики, и что динамический и одновременно статический аспект можно было бы априори исключать лишь у немногих общих и специальных социологических публикаций, что следовало бы учитывать при классификации библиографических информаций. Из того опять, что как исследование общественного развития, так социальная статика являются также специфическими аспектами социологии, явствует, напр., что также марксисты иногда должны сосредоточиться на решении задач статик, которая составляет подготовительные этапы или составные части общего познания, а в другое время на изучении динамического, которое особенно является частью этого познания. Выполнение задач статического и динамического характера требует работу в коллективе. Часть марксистских теоретиков и методологов одновременно должна была бы направить свои усилия на решение общих проблем и общественных задач, вытекающих из отличия исследования общественного развития; из немарксистской социологии для этого решения едва ли можно заимствовать удовлетворительные результаты.

Summary

Stupka V.: Specific Features of the Research into Social Development and Its Place in Sociology

Even non-Marxist authors emphasize the importance of time as a dimension characteristic of the research into social development; some of their works, however, give the impression that taking account of the time dimension is characteristic of only a part of sociology. In reality, it is behaviour — which, of course, takes place in time — that represents the starting-point of every sociological study. On the basis of its changes and the first-level relation changes ensuing from them, changes in the social structure (second-level changes) are taking place. On the other hand, however, we must consider the changes in some features of sociostructural phenomena occurring during a particular time interval as negligible from a chosen viewpoint and treat them, in these limits, without regard to the course of time (logical aspect of the Marxist method).

Special sociological disciplines can be defined in terms of time, space, quality and quantity. E. g. historical sociology studies the

social specificities of various historical epochs but it may also analyse social structure as relatively unchanging within the scope of a given period. In contrast to this, the research of social development is concerned with the very time sequence of various states of the social structure.

Some non-Marxist authors groundlessly exclude description, synthesis and the ascertainment of laws from the study of social change. Characteristic of even the Marxist research into social development is the analytico-synthetic search for answers to questions concerning the ways and causes of changes in the social structure. At the same time, however, the development of social laws (changes on the third level) is also involved. No absolute contradiction to this research exists in sociology also from the methodological point of view.

Yet research work differing from the study of social development in the spheres in which this research is delimited is justified. In non-Marxist sociology, there is confusion in this respect: it is impossible to identify social changes with the whole subject of sociology, to include their study into the "sociology of history and culture", to differentiate this research from microsociology or to place structure against change or against the process.

More adequate is the differentiation between social dynamics (or better: research of social development) and social statics. The difference between both kinds of research is based on a different application of time; in statics, instantaneous, synchronous or permanent states are subjected to study. It must, however, be conceived as relative.

Some non-Marxist authors also endeavour to differentiate between social dynamics and social statics, but without too much success. Others avoid the term "statics", not being able to deny the dynamic character of social life; at the same time, however, being unable to link the dynamic and the static as dialectically contradictory aspects of this life. And finally, although some further non-Marxist authors conjecture the difference between dynamics and statics, and still more its relativity, they cannot, without conscious dialectics, do more than put both the terms into inverted commas and emphasize more strongly the connection between both the aspects. At the same time, most non-Marxists consider statics as primary. However, a mutual dependence exists between the research of social development and social statics, and both kinds of study complement and permeate each other.

Both the static and the dynamic approach must be applied in relation to the entire subject of sociology. This is why the research of social development may be classified in the same way as this subject and may be applied in all special sociological disciplines. In contrast to this, from the aspect of the character of scientific cognition itself, most

approaches can hardly be regarded as classification criteria. However, the research of social development — just as social statics —, indispensable on all levels of generality, may be classified also in terms of these levels.

Neither of the two types of study is a special sociological discipline. They are specific but mutually inseparable aspects of the whole sociology, while the research into social development represents the higher aspect. Not even in capitalist countries do social changes represent a completely independent research subject; this, however, is a consequence of misunderstanding the relation between statics and dynamics, rather than an expression of the high-principled standpoint of Western sociology. Non-Marxist sociologists have not succeeded in satisfactorily separating the research of social development from something else in spite of its specificity, just as they have not succeeded in their attempts at linking it with social statics due to this specificity.

From the fact that the study of social development forms an inseparable aspect of the whole sociology, it follows that it should be included in the common basis of the expert and scientific preparation of sociologists; that it would be inexpedient to

establish permanent special institutions for the purposes of this research; that whole sociological works should be permeated by the developmental aspect, or else that they should include outlines of development introducing and concluding the exposition of the main problems; and that the dynamic and simultaneously the static aspect can a priori be excluded only in very few general or special sociological publications: this should be respected in the classification of bibliographical information. From the fact that both the research of social development and social statics represent specific aspects of sociology, it is also evident that even Marxists must concentrate now upon solving the tasks of statics -- this forms the preparatory stages or components of total cognition —, now upon dynamic studies which particularly belong into that cognition. Team-work is required for fulfilling the tasks of both static and dynamic character. At the same time, a part of Marxist theorists and methodologists should concentrate upon the solution of general problems and social tasks resulting from the specificity of the research into social development; for the purposes of this solution, satisfactory results can hardly be taken over from non-Marxist sociology.